KALEVALA
FÄNRIK STÅHL'S SÅGNER
Matkustus Suomessa.

BIBLIOTHECA · UNIV · HELS ·
OTIUM SAPIENTIS

MATKUSTUS SUOMESSA.

SUOMALAISIA ALKUPERÄISIÄ KUVIA.

Selitykset on kirjoittanut

Z. TOPELIUS.

MATKUSTUS SUOMESSA.

Ensimmäinen Jakso.

Kuvat tehdyt **A. v. Becker**'in, **A. Edelfelt**'in, **R. W. Ekman**'in, **W. Holmberg**'in, **K. E. Jansson**'in, **O. Kleineh**'n, **J. Knutson**'in, **B. Lindholm**'in, **H. Munsterhjelm**'in ja **B. Reinhold**'in alkuperäisten öljymaalausten mukaan.

Selitykset **Z. Topelius**'en kirjoittamat.

HELSINGISSÄ,

Suomalaisen Kirjallisuuden-seuran kirjapainossa, 1873.

F. Tilgmann'in kustannuksella.

C. Sjöstrand inv.

F. Tilgmann'in kirjapainossa, 1874.

Sisällysluettelo.

Maa . . . . . siv. 1.
Kansa . . . . . „ 17.
Matkustuksia Suomessa . . . . . „ 27.
Maan ja kansan kuvia:
1. Maisema Savossa . . . . . „ 34.
2. Talonpoikais-väkeä Vaasan seuduilta . . . . . „ 35.
3. Helsingin satama . . . . . „ 38.
4. Kalastajan mökki Tammisaaren kaupungin saaristossa . . . . . „ 43.
5. Tyynen aikana Ahvenan laivassa . . . . . „ 46.
6. Turun linna ja Auran suu . . . . . „ 49.
7. Imatra . . . . . „ 53.
8. Talvi-ilta Somerossa . . . . . „ 56.
9. Porvoon kaupunki . . . . . „ 57.
10. Maisema Pirkkalassa . . . . . „ 60.
11. Jääsken kirkkotiellä . . . . . „ 62.
12. Viipurin kaupunki . . . . . „ 64.
13. Kaskimaa Iisalmessa . . . . . „ 68.
14. Pentti Lyytinen lukee runojansa Savossa . . „ 70.
15. Tammisaaren kaupunki . . . . . „ 72.
16. Metsäseutu Hauhossa . . . . . „ 75.
17. Paja Turun lähistössä . . . . . siv. 76.
18. Hämeen linna . . . . . „ 78.
19. Maantie Tampereen seudulla . . . . . „ 80.
20. Iltahetki Aurajoella . . . . . „ 82.
21. Naantali . . . . . „ 83.
22. Yksi Roineen selkä . . . . . „ 86.
23. Salainen viinanpoltto-kota Loviisan saaristossa „ 87.
24. Tampereen kaupunki . . . . . „ 89.
25. Imatran alku . . . . . „ 91.
26. Juustilan sulku . . . . . „ 92.
27. Savon linna ynnä osa Savonlinnan kaupunkia „ 94.
28. Varkauden koski . . . . . „ 96.
29. Lohipato Vuoksessa . . . . . „ 97.
30. Loviisan kaupunki . . . . . „ 98.
31. Silakanpyynti Uudenmaan saaristossa . . . „ 99.
32. Silakan suolaus . . . . . „ „
33. Kuopion kaupunki . . . . . „ 102.
34. Laatokka . . . . . „ 104.
35. Kotiin-tulo linnunpyynniltä . . . . . „ 106.
36. Mikkelin kaupunki . . . . . „ 107.
Loppusanat . . . . . „ 108.

Apuna olleet taideniekat tässä jaksossa:

A. von Becker	n:o	2, 29.
A. Edelfelt	„	35.
† R. W. Ekman	„	8, 11, 14, 17.
† W. Holmberg	„	10.
K. E. Jansson	„	5.
O. Kleineh	„	15, 30.
J. Knutson	„	9, 24, 36.
B. Lindholm	„	1, 7, 13, 21, 23, 25, 29, 31, 32, 34.
H. Munsterhjelm	„	4, 16, 18, 19, 22, 27, 28, 33.
B. Reinhold	„	3, 6, 12, 20, 26.

Tähän lisäksi vielä B. Reinhold'in alkukuva kansissa ja K. Sjöstrand'in piirustus nimilehdessä.

Tilastollisia tietoja Suomenmaasta.

Uusimpain mittausten mukaan sisältää Suomen suuriruhtinaskunta 6,723,48 maantieteellisen neliöpeninkulman eli 74,982,312 tynnyrin-alan alustan. Näihin summiin ovat luetut kaikki saaret sekä järvet, paitsi Laatokka, jonka pohjoispuoli Suomeen kuuluu ja siis enentää sen alustan noin 140:llä neliöpeninkulmalla. Suomen eteläisimmästä, Itämereen ulospistävästä nokasta, Hankoniemestä, 59° 48′ pohjoispuolella päiväntasaajaa, kaikkein pohjoisimpaan kohtaan, jossa Skorrajoki Tenojokeen laskee, ainoasti muutamien peninkulmain päässä Warjakan (norj. Waranger) lahdesta, 70° 6′ pohjoista leveyttä, on pituus etelästä pohjoseen 154,5 maantieteellistä eli noin 108 Suomen peninkulmaa. Suurin leveys lännestä itään, Hermansörn'istä Närpiön pitäjässä, 38° 35′ itäistä pituutta Ferrosta, Unusjärveen Suojärven pitäjässä, 50° 2′, on noin 85 maantieteellistä eli 57 Suomen peninkulmaa.

Maantieto jakaa maapallon ilman-alan suhteen viiteen vyöhykkeesen. Yksi noiden vyöhykkeiden välisistä rajaviivoista, pohjoinen napapiiri (66° 30′) käy siis, niinkuin tästä näkyy, Suomen kautta, jonka pohjoiskulma, noin $^1/_5$ koko alueesta, siis kuuluu kylmän vyöhykkeen piirihin. Jos katsahtelemme yhtälämpöisyys-viivoja, jotka Dowe Euroopan maan-osan suhteen on määrännyt, niin huomaamme, että ilman-ala tuossa Suomen pohjoiskulmassa täydesti antaakin syytä vyöhykkeensä nimelle. Se yhtälämpöisyys-viiva näet, joka osoittaa 0° vuotuista keskilämpöä, pysyy ulkopuolella Skandinavian saarennon pohjoisimpiakin, golfvirran lämpöisäin laineitten vaikutuksen alaisia rannikoita, pohjoispuolella 70° (Nordkap + 0,1), mutta itäisessä Suomessa se painuu 65° 30′ asti, sulkien kaarellaan enimmän osan sisämaata, kaksi, kolme pykälää pohjoispuolella sekä yhden pykälän verran eteläpuolella pohjoista napapiiriä, joten tämän maan vuotuinen keskilämpö siis on merkitty vähemmäksi mainitulla yhtälämpöisyys-viivalla osoitettua, eli alemmaksi jäätökohtaa. Muissakin suhteissa on tämä osa Suomenmaata sangen osattomaksi jäänyt. Koska Norja pohjoispuolella sulkee pääsön Jäämerelle sekä siitä saatavalle runsaalle kalansaaliille, niin se harvalukuisille asukkailleen ei voi tarjota muuta elatuskeinoa kuin toisinaan paremmin, toisinaan huonommin antavaa kalastusta jo'issa sekä järvissä, karjanhoitoa ynnä melkein turhanvaivaista maanviljelystä. Tämä ääretön alue, joka, niinkuin jo sanottu, on $^1/_5$ Suomen koko alustaa, vaan ei sinnepäinkään yhtä sadannesta väestöstä elätä, olisi siis, talouden kannalta katsoen, arvoton lisäke muuhun maahan, jos ei tässä erämaassa kasvavat, enimmäkseen Suomen kruunulle kuuluvat hongikot varsinkin viime aikoina lupaisi hyviä tuloja valtion rahastolle sekä tärkeää vientitavaran lisää. Mainitsematta ei myöskään sovi jättää, että Suomen ainoat työtä maksavat kullansekaiset vedenjättömaat löytyvät tällä seudulla.

Jos yllämainitun seikan pois luemme, niin on ilman-ala Suomessa ylimalkaan lauhkeampi kuin missään muussa maassa samalla pohjoisen leveyden pykälällä, paitsi Skandinaviassa. Vuoden keskilämpö on Turussa + 4,6, Helsingissä + 3,7, Kuopiossa + 2,5, Torniossa + 0,7, Sodankylässä (67° 25′) — 0,8, Muonioniskassa (68°) — 2,6, ja Enontekiäisissä — 2,7, kaikki Celsius'en pykälikköä lukien. Etelä-Suomessa lämmön vaihtelemiset vuoden kuluessa pysyvät 60° Cels. rajain sisällä, s. o. suurimman helteen (+ 30°) ja kovimman pakkasen (— 30°) eroitus on noin 60°; Torniossa on jo 70° eroitusta (+ 30° ja — 40°) ja Lapissa vielä suurempi. Kesän keskilämpö on Turussa + 15°,7, talven — 5°,4; Enontekiäisissä sitä vastaan on edellisen vuoden-ajan keskilämpö + 12°,6, jälkimmäisen — 17°. Tässä osoitettu lämpö-määrän eroitus Pohjois- ja Eteläis-Suomen välillä tulee erittäin näkyviin talven eri pituu-

dessa toisessa ja toisessa. Talven ajan on koko Suomi peitossa yhden ainoan suuren lumivaipan alla. Järvet ja joet, suot ja nevat, pellot ja niityt ovat kaikki yhtä valkoiset, ja ainoasti ikivihriäinen havumetsä sekä harvat ihmis-asunnot eroavat tästä yhdenkarvaisuudesta. Lumi onkin Suomelle tuiki tarpeellinen. Lumeton talvi olisi tälle maalle yhtä turmiollinen kuin sateeton suvi. Talvinen lumivaippa on välttämätön ehto kaikelle kululle sisämaassa; se raivaa tien jylhimpiinkin korpihin ja luopi portaan pohjattomain soitten yli. Jos ei tätä lumivaippaa olisi, niin ihmiset menehtyisivät pakkasesta, ja karja nääntyisi nälkään, sillä puita ei tavallisesti saa kuljetetuksi metsästä eikä heiniä syrjäisiltä niityiltä muuten kuin lumi-kelillä. Mutta talvi, joka niin suuresti helpoittaa liikkeen maan eri seutujen välillä, toiselta puolen kuitenkin kovasti haittaa yhteyttä Suomen ja ulkomaitten välillä. Molemmat suuret merenlahdet, jotka sulkevat Suomen syliinsä ja jotka aina ovat olleet ja yhä ovat ne „siniset siteet," millä tämä maa on kiinnitetty Eurooppaan ja länsimaiseen sivistykseen, ovat jäässä talven ajan ja peitossa saman lumivaipan alla kuin maakin. Merenkulku lakkaa. Pohjanlahden pohjoispuolessa ovat satamat ainoasti 5 kuukautta vuodessa sulana, Merenkurkun eteläpuolella vähintään kuukautta kauemmin, ja Suomenlahteen kuuluvat 7 $^1/_2$ — 8 kuukautta. Hankoniemen satama on avoinna laivoille vuoden ympäri, välistä jonkun kuukauden, välistä parin viikon väli-ajalla. Näistä seikoista ilman-alan erilaisuus Pohjois- ja Eteläis-Suomen välillä kenties selvimmin näkyy.

Suomen pinta on epätasainen; yhä vaihettelevat matalat vuoret ja mäet laaksonotkelmain kanssa, joiden viimeinmainittuin pohja tavallisesti on järvenä. Yleiseen viettää maa koillisesta (itäpohjosesta) etelään ja lounaasen päin. Jos Lappia emme lukuun ota, niin Suomen korkeinna seutuna on se vuoristo Oulun läänin itäkulmassa, Vienan läänin rajalla, joka jakaa Pohjanlahteen menevät vedet erilleen Vienanmereen laskevista. Tästä vuoristosta (n. 66° lev.), jossa muutamat kukkulat (Kieskistunturi, Sieppitunturi, Nuorunen, Ukonvaara y. m., kaikki tyyni Kuusamon pitäjässä) kohoavat 1,800 jalan korkeuteen merenpinnasta, haarautuvat sitten etelään sekä lounaasen päin ne matalammat harjanteet, joita voisi Suomen luurangoksi sanoa ja jotka nimillä Kainuunselkä, Suomenselkä ja Satakunnanselkä luoteessa, Salpaus-selkä etelässä, sekä Maanselkä koillisessa kolmikulmana sulkevat sisähänsä ylimaan, ympäröiden sen valleilla tarpeiksi vahvoilla, niin ettei sen järvet pääse mereen tyhjentymään. Tässä mainittuin harjanteitten sisässä oleva kolmikulma sisältää Satakunnan (alaisen Satakunnan kihlakunta kuitenkin poisluettuna), Hämeen, Savon, Pohjois-Karjalan maakunnat ynnä Kajaanin kulman, eli nykyiset Hämeenlinnan, Mikkelin sekä Kuopion läänit ynnä vielä osia Oulun, Waasan ja Turun lääneistä. Tämä Suomen sydänmaa, keskiväliseltä korkeudeltaan noin 400 jalkaa merenpinnasta, on luonteensa puolesta ihmeellisimpiä maita maan päällä. Se näet on niin ylen rikas järvistä, että välistä voi olla kahden vaiheella, pitäisikö sitä sanoa monisaariseksi sisämereksi vai monijärviseksi maaksi. Jälkimmäinen nimitys on kuitenkin oikeampi. Mainitun kolmikulman alaa on noin 2,800 maantieteellistä neliöpeninkulmaa. Siitä on noin $^1/_6$ eli melkein 450 neliöpeninkulmaa järvinä, ja noin $^1/_4$ eli 700 neliöpeninkulmaa vetisinä soina ja rämeinä. Tämä ääretön veden-ala ei ole kuitenkaan yhtenäisenä järvijaksona, vaan jakautuu neljäksi suureksi vesistöksi, joiden välitse käy eroittajina kaksi harjannetta idästä länteen sekä kaksi pohjosesta etelään, ja joiden keskusjärvet täyttävät kukin syvimmät kohdat Suomen kolmikulmaisen ylimaan neljässä notkelmassa. Kullakin noista neljästä vesistöstä on myös erinäinen, mereen antava viemärinsä, nimittäin Oulun vesistöllä Oulunjoki, länsihämäläisellä Kokemäenjoki, itähämäläisellä Kymi, ja savo-karjalaisella Vuoksi, joka sen vedet kuljettaa Laatokkaan, mistä ne Nevan kautta laskevat Suomen lahteen. Ainoasti neljästä kohdin ovat siis Suomen ylimaan vedet saaneet puhki ne sadoin peninkulmin jatkauvat vallit, jotka ne itse ennen muinoin ajoivat kokoon rajaksi itsiensä ja merivesien välille. Jokainen noista mainituista neljästä virrasta on siis tavattoman suuren järvijakson suuna ja vetevyytensä suhteen suurempiin virtoihin meidän maan-osassa verrattava.

Kun Salpaus-selän yli tullaan, niin ei tuo 4—5 peninkulmaa leveä Uudenmaan rannikko eikä myös Varsinais-Suomi suuresti eroa luonteensa puolesta ylimaasta. Täälläkin on yhä mäkiä ja laaksoja; täälläkin yltäkyllin vettä, joka ei vaan uhkua lähteinä harjujen vietteiltä, vaan myös pitkinä lahtina ja poukamina tunkeutuu mantereesen merestä päin ja on muodostanut saariston, yhtä rikkaan saarista sekä luodoista kuin ylimaan järvissä nähtävä, vaan paljoa autiomman, kaljumman. Sitä vastoin on rantamaa Suomenselän länsipuolella, Pohjanlahtea pitkin, s. o. Pohjanmaan eteläpuoli, enimmäkseen yhtä tasankoa, luonteeltaan koko muusta Suomesta eroavaa alankoa. Vedet ei täällä täytä enempää kuin 2 sadalta alustasta, ja ovat enimmiten erinäisiä järviä tai lampia, joista alkunsa ottavat, monet vähäisemmät joet sekä purot tavallisesti eivät kelpaa aluk-

silla kuljettaviksi, senvuoksi että ne suultaan ovat mataloituneet, ja koko juoksussaan vähävetiset, täynnä koskia. Pohjoinen Pohjanmaa on epätasaisempi. Mäet täällä ja Lapissa korkenevat vuoriksi ja muodostuvat, vähitellen muuttuen, mitä enemmän pohjoseenpäin tullaan, samanluonteisiksi kuin Skandinavian tunturit, joiden jatkona ne ovat. Suomen korkein kukkula, Pallastunturi (noin 68° pohj. lev., 42° it. pit. Ferrosta) kohoo kuitenkin vaan 2,800 jalan korkeuteen; muut mitatut huiput, esim. Peldoivi, Ounastunturi, Yläs-tunturi y. m., ovat muutamia satoja jalkoja alemmat. Se harjanne, joka, halki Lapinmaan käyden, jakaa Jäämereen ja Pohjanlahteen kuuluvat vedet erilleen, on paikoittain sammalikko-ylänköä. Samallaiset ylängöt, niinkuin myös suot tai järvet, usein katkaisevat muutkin vuoriselänteet niillä seuduin.

Tämmöinen on yleiseltä luonteeltaan Suomenmaan pinta. Silmäänpistävä on kuinka suuria etuja nuot lukemattomat vesijaksot tarjoovat niin hyvin teollisuudelle kuin myös liikkeelle sisämaassa. Pituutta, arviolta lukien suorin linjoin pitkin virran pääsuuntaa, on arvattu Savo-Karjalan järvillä sekä jo'illa olevan yhteensä 175 suomen peninkulmaa, itähämäläisellä 125 p., ja länsihämäläisellä 110 p. Kanavain kaivamisella sekä järvien ja jokien perkauksella on saatu suuret osat noista vesistä laivoilla kuljettaviksi, ja näiden kulkuväyläin luku enenemistään enenee, sitä myöten kuin vielä tekeillä olevat samallaiset työt saadaan valmiiksi. Nytkin jo Kuopiolla sekä Joensuulla on yhteys säännöllisesti käyväin höyrylaivain kautta Pietarin ja Lyybekin kanssa ja saapii niiden rannassa nähdä lastia purettavan suoraan Välimerestä tulleista laivoista. Lahden pysäyspaikasta Pietarin—Riihimäen rautatiellä pääsee höyrylaivalla Jyväskylään, Päijänteen pohjois-pohjukalle, ja länsihämäläisetkin järvet ovat samalla tavalla rautatien kautta tulleet yhteyteen meren kanssa. Kesän lyhyt-aikaisuus kuitenkin vähentää noiden purjehdusväyläin arvon. Yhtähyvin on se seikka, että Lounais-Suomen satamat ovat niin paljon kauemmin avoinna laivoille, kuin muut Suomenlahden itä- ja etelä-rannikolla olevat, herättäneet sen tuuman, että täällä sopisi olla Pietarin, kukapaties koko Pohjois-Venäjänkin kaupan suupaikka. Tämä tuuma onkin jo nyt sen verran toteutunut, että koko rautatie Pietarista Hankoniemeen asti on valmistunut.

Samassa kuin tässä maan kulkuneuvot ovat puheena, sopinee myös tuoda esiin seuraavat, Suomen rautateitten pituutta osoittavat summat:

1. Suomen kruunun rautatiet:

	Pituutta peninkulm.	Rakennus-kustannus: markkaa.
Helsingin—Hämeenlinnan	10,4.	14,694,700.
Riihimäen—Pietarin	34,6.	27,525,280.
Pienemmät sivu-radat	0,8.	?
Summa	45,8.	42,219,980.

2. Yksityiset rautatiet:

Hyvinkään—Hankoniemen	13,9	peninkulm.
Keravan—Porvoon	3,1	„

Suomen rautateitten pituus yhteensä on siis (v. 1873) 62,8 ruotsin peninkulmaa eli 671,2 kilometeria. Uusia rautateitä Hämeenlinnasta Tampereelle sekä Turkuun on jo hankkeissa, ja myöskin Ouluun asti menevää rautatie-linjaa on jo osiksi koneilla tutkittu.

Luotuamme tällä tavalla silmäyksen maalle, tahdomme tähän panna yhteen muutamia tietoja, jotka sen taloudellista vaurastumista valaisevat. Aluksi katsokaamme:

Väestö: Suomen väestön lukumäärä oli:

v. 1751	429,912.
„ 1800	834,829.
„ 1850	1,636,915.
„ 1860	1,745,910.
„ 1870	1,769,874.
„ 1871	1,809,657.

Satakahdessakymmenessä vuodessa on siis karttunut lisään 1,379,745 henkeä, s. o. väestö on enennyt enemmän kuin nelinkertaiseksi. Tässä tulee kuitenkin huomata, että maan rajat sillä ajalla muuttuivat, jonkatähden väen lisäytymys todenteolla on vähän pienempi. Jos panemme Suomenmaan nykyisten rajain sisällä v. 1751 asuneeksi 550,000 henkeä, niin on kuitenkin sitten karttunut lisäksi 1,250,000 henkeä, josta näkyy että väestö mainitusta vuodesta on enemmän kuin kolmikertaiseksi enennyt. Vuotuinen väenlisäymys on siis 1,01 %, joka muuhun Eurooppaan viimein kuluneella vuosisadanpuoliskolla verraten, missä keskimääräinen lisäymys vuodessa on ollut 0,75 %, on Suomelle sangen edullinen suhde.

Harvassa maassa on kuitenkin kansan karttuminen niin epätasainen kuin Suomessa. Syy siihen on aivan selvä. Kansan karttuminen kiinteimmästi riippuu siitä kuinka maa elatusvaroja tuottaa,

ja missä tämä tuottaminen on suurten ja tiheiden vaihettelemisten alainen, siellä tämä vaihettelevaisuus myös kansan karttumisen epätasaisuudessa kuvautuu. Maanviljelys on Suomen pää-elatuskeino; mutta maanviljelys pohjoispuolella 60° pohjoista leveyttä on, varsinkin yksipuolisesti harjoittaen, usein sattumus-peliä. Koko jakso katovuosia peräkkäin on ilmiö, mikä jokaisella vuosisadalla 2, 3 kertaa nähdään Suomessa. Tämmöisten yleisen hädän aikojen vaikutus kansan karttumiseen on usein vielä paljoa turmiollisempi kuin ankarimman sodan. Kaksi on varsinkin tämmöistä, hädän puolesta aivan verratonta katovuos-jaksoa Suomen historiassa mainittuna. Toinen niistä oli 1695 ja 1697 vuosien välillä. Noina kolmena vuotena kuoli nälkään sekä nälän synnyttämiin tauteihin vähintään 100,000 henkeä s. o. enemmän kuin $^1/_7$ silloista väestöä. Samaten taas kolmivuotisena hädän-aikana 1866—68 kuolleitten luku nousi 269,388:aan, ja syntyneitten määrä aleni 161,775:een, joten maan väestö siis vähentyi 107,613 hengellä. Jokaisen tämmöisen vähentymisen perästä on kuitenkin kansa taas aina karttunut ihmeteltävällä nopeudella, niin että väestön lisäymys-prosentti Suomessa, pitempään aikakauteen jaettuna, niinkuin jo mainittiin, on suurempi kuin useimmissa muissa Euroopan maissa.

Seuraava taulu osoittaa kuinka Suomen väestö on eri läänejä myöten jakautunut, ynnä myös läänien asutus-tiheyden toisiinsa verraten:

	Maantiet. neliöpenink.	Neliökilometeria.	Väestö v. 1871.	Asukasten luku 1:llä maantiet. neliöpenk:lla.	Asukasten luku 1:llä neliökilometerilla.
Uudenmaan lääni	214,07.	11,790.	171,162.	799.	15.
Turun ja Porin l.	446,05.	24,565.	300,128.	673.	12.
Hämeenlinnan l.	400,94.	22,081.	190,245.	474.	9.
Wiipurin l.	650,95.	35,850.	281,538.	432.	8.
Mikkelin l.	415,54.	22,885.	157,522.	379.	7.
Kuopion l.	812,56.	44,750.	222,321.	273.	5.
Waasan l.	755,77.	41,622.	304,094.	402.	7.
Oulun l.	3,027,60.	166,739.	182,647.	60.	1.
Summa	6,723,48.	370,282.	1,809,657.	269.	5.

Suomi on sangen harvaan asuttu maa. Naapurimaassamme Ruotsissa, joka ei suinkaan ole kovin kansakas, on kansan tiheys kaksin verroin suurempi (10,3 henkeä neliökilometerilleen) ja Venäjän euroopanpuolisessa äärettömässä alustassa melkein kolminvertainen (14 neliökilometerilleen). Tämä vertailu ei ole kuitenkaan aivan tasapuolinen. Molemmat äsken-mainitut maat ovat ilman-alan suhteen paljoa paremman osan saaneet ja niiden asema on enimmäksi osaksi eteläisemmässä. Mutta jos vertaamme kansantiheyden Suomessa kansantiheyteen missä muussa yhtä pohjoisessa maassa hyvänsä, niin on Suomi kansakkain. Kansantiheys on täällä kaksinvertainen Ruotsin Norrlannin, niin myös Venäjän kuvernementtien Wologdan ja Aunuksen suhteen, 12-vertainen Vienan (Arkangelin) läänin ja noin 20-vertainen Siperian suhteen.

Maan koko asukaslukuun verraten on kaupunkilaisten luku Suomessa vielä sangen vähäinen. Kaikkein kaupunkein asukasmäärä yhteensä (v. 1870) oli vaan 7,5 % koko väestöstä. Jos kaupunkien suuruutta sopii katsoa maiden teollisuuden vaurastuskannan mittana, niin osoittaa mainittu numero, että teollisuus Suomessa vasta on aivan alulla. Kaikissa muissa Euroopan maissa on kaupunkilaisia suhteellisesti paljon enemmän. Venäjällä niiden määrä on 10 %, Ruotsissa 13 %, Norjassa 15,6 %, Belgiassa 26,5 %, Franskassa 30,5 % ja Englannissa 52,1 % koko asukasmäärästä.

Suomen kaupungeista on kolmella enemmän kuin 10,000 asukasta, nimittäin Helsingillä (32,000), Turulla (20,000) sekä Wiipurilla (13,500). Muista 30:sta kaupungista on vaan 4:llä päälle 5,000:n asukkaan; 10:ssä ei ole yhtä tuhattakaan. Kielen suhteen jakautuu Suomen väestö kahteen suureen ryhmään, suomalaiseen ja ruotsalaiseen. Edelliseen kuuluu suuri enemmistö eli 85 % asukasluvusta; jälkimmäistä, joka varsinkin asuu yhdessä ko'ossa Uudenmaan ja Pohjanmaan rannikoilla sekä Ahvenan saaristossa, luetaan 14 %:ksi. Paitsi sitä on maassa 5—6,000 Venäläistä, noin 1,000 Saksalaista, yhtä monta Mustalaista itäisissä seuduissa, ja pohjoisimmassa kulmassa 600:n paikoin Lappalaisia. Suurempi on yhtäläisyys uskonnon suhteen. Evankelis-lutherilaiseen kirkkokuntaan kuuluu 98 % koko asukasmäärästä; jäljelle jäävät 2 % ovat kreikan uskolaisia. Katolilaisilla (luvultaan 800) on eri kirkkonsa Helsingissä sekä Wiipurissa; muut maassa asuvat erilaiset kristityt lahkolaiset ovat liian harvalukuiset, voidaksensa eri seurakuntia muodostaa.

Keskimäärin on Suomessa 10,000:ssä hengessä vuoden kuluessa 358 syntymän ja 261 kuoleman tapausta. Suomen kansan keskimääräinen ikä, s. o. se ikä, johon keskimäärin jokainen Suomessa syntynyt henkilö pääsee, on arvioittu 37:ksi vuodeksi. Mies- ja naispuolten keskimääräisellä ijällä on sangen suuri eroitus. Edellisten on vaan 35,6, jälkimmäisten 38,4 vuotta. Naisten lukumäärä

täällä voittaakin jokseenkin paljon miesten lukumäärän. V. 1871 oli Suomessa noin 46,500 naista enemmän kuin miehiä.

Tilan ahtaus ei salli näissä lyhyissä tiedon-annoissa selityksiä Suomen kansan hengenviljelyksestä, valtiorakennuksesta, hallitusmuodosta sekä sivistyslaitoksista. Ainoasti kansansivistyksen kannan suhteen tahdomme muistuttaa, että v. 1870 Helsingin, Turun, Wiipurin sekä Oulun kaupungeissa omamaisessa, 10 vuotta vanhemmassa väestössä 95,5 % osasi lukea, vaan ainoasti 52,5 % myös kirjoittaa. Maa-seurakunnissa on tämän asian laita vielä huonompi. Useammissa Oulun läänin maa-seurakunnissa, joissa mainittuna vuonna oli yhteensä 128,282 henkeä ja niissä 91,323 kahdentoista vuoden yli, 87,582, eli 95,9 % lähinnä edellä mainitusta summasta, osasi lukea, vaan ei muuta kuin 5,314 eli 5,8 % kirjoittaa. Lukutaito on siis Suomen kansassa sangen yleinen, onpa yleisempi kuin useimmissa Etelä-Euroopan onnellisemmissa viljelysmaissa. Kirjoitustaito sitä vastaan on harvinainen. Kuitenkin leviää sekin leviämistään kansakoulun kautta, josta syystä saattaakin täydellä varmuudella vakuuttaa, että kirjoituksentaitavain luku pian on moninkertaiseksi karttuva ja vähitellen tasoittuva luvuntaitavain määrän kanssa.

Elatuskeinot. Suomenmaan elatuskeinoista *maanviljelys* on verrattomasti etevin. Noin 80 % asukkaista kuuluu maanviljelijäin säätyhyn. Mutta maan alueesta ei ole kuitenkaan enempi kuin 150 maantieteellistä neliöpeninkulmaa, s. o. vähä päälle 2% viljelysmaina. Nämät numerot tavallansa osoittavat maanviljelyksen luonteen tässä maassa. Todella se onkin pikemmin vielä ikään kuin uudis-asukkaan työtä, joka kaataa metsät, raivaa peltomaata. Erämaassa metsä on uudis-asukkaan pahin vihollinen. Metsältä hänen on valloittaminen jokainen kylvettävä sarkansa. Kirvestä ja varsinkin tulta käyttää hän metsää vastaan aseinaan. Nämät ne ovatkin vielä monin paikoin, varsinkin maan itäpuolella, suomalaisen maanviljelijän pää-aseet, joilla hän pakoittelee maata viljaa antamaan. Kaskenpoltossa ilmautuu tuo esi-isiltä peritty vihollisuus metsää vastaan. Tämä alku-aikuinen maanviljelystapa kuitenkin välttämättömästi rajoittaa itsensä ja aikaa myöten vähenee sitä myöten kuin maa kansoittuu ja kuin metsäin arvo haaskaamisesta seuraavan puutteen kautta enenee. Tämmöiset muutokset täällä Suomessa eivät kuitenkaan käy joutuisaan. Inhimillisen viljelyksen eteenpäin saattaminen täällä pohjoisen napapiirin rajoilla on työtä, jonka rinnalla Amerikan aarniometsäin raivaaminen on lasten leikkiä. Polvikunnan polvikuntansa perästä on täällä täytynyt monen vuosisadan kuluessa raataa, ennen kuin maanviljelys on päässyt vakinaiselle kannalle. Melkein jok'ainoa pellon kaistale on hiellä ja vaivalla luotu kivikosta tahi ojitetusta suosta — eivätkä kuitenkaan nämät työt ole ne, jotka enimmin ovat Suomen kansan voimia, ahkeruutta ja väsymättömyyttä kysyneet. Pää-taistelu on ollut ilmanalaa vastaan, joka oli lauhkeammaksi tehtävä, siksi että viljelys saisi täällä perehtyä, ja tätä taistelua hallaa, katovuosia sekä niistä seuraavaa nälkää vastaan, joka käy Suomen kansan koko mennyttä historiaa läpi, kestää nytkin vielä yhäti.

Rantamailla ynnä myös Suomen eteläisillä sekä läntisillä seuduilla kaskenpolttoa nyt enää vaan joskus harvoin viljellään; mutta Savossa ja Karjalassa sitä yhä vielä pitkitetään, huolimatta kaikista sen estämiseksi säädetyistä kielloista ja asetuksista. Useammissa pitäjissä mainituissa maakunnissa arvioidaan puolet, jopa enemmänkin koko viljasadosta kaskimaista saaduksi. Mutta jos nykyisiä oloja siihen vertaamme, kuinka asian laita oli muutamia vuosikymmeniä takaperin, niin näemme kuitenkin että kaskenpoltto noissakin seuduissa vähenemistään vähenee. Se väistyy vähitellen pois vakinaisen maanviljelyksen tieltä, samalla tavoin kuin luonnon järjestyksen mukaan parempi aina huonompaa, täydellisempi työ-keino aina vaillinaisempaa pois tungeskelee.

Maanviljelyksen tila eri maakunnissa näkyy muuten siitä, että 25:een vuoteen on luettu Uudellamaalla 2, Hämeenlinnan läänissä 4, Kuopion läänissä 7, ja Oulun läänissä 9 katovuotta.

Suomen viljasato vuonna 1870, joka oli hyvä viljavuosi, oli virallisten ilmoitusten mukaan:

18,500	tynnyriä	nisuja (vehnää),
2,516,402	„	rukiita,
1,448,726	„	ohria,
1,165,603	„	kauroja,
75,283	„	herneitä (riistoja),
51,015	„	sekulia,
noin 2,000,000	„	potaatteja (perunoita) ynnä vielä muutamia tuhansia tynnyreitä tattareita, papuja, nauriita sekä muita juurikasveja y. m.

Tuona kovana katovuonna 1867 ei vuodentulo noussut likimaillenkaan puoleen vertaan yllämainittua summaa. Silloin saatu vilja paitsi sitä oli hallanpanema ja siis kelvoton kylvösiemeneksi, melkeinpä myös ravinnoksikin.

Vaikka maanviljelys on maan pää-elatuskeino, oma viljasato kuitenkin vaan joskus harvoin, tavattoman hyvinä vuosina, täyttää

maan tarpeen. Viljan tuonti muista maista, varsinkin Wenäjältä, on siis ollut välttämätön. Vuosikymmenenä 1861—70 tuotiin keskimäärin joka vuosi maahan melkein 6 miljonaa leiviskää jauhoja sekä 150,000 tynnyriä jauhamatonta viljaa. Kuitenkin on Suomestakin samalla aikaa viety viljaa muihin maihin, vaikka vähäisin määrin. Suomen rukiita mielellään otetaan Ruotsissa ja Venäjällä kylvösiemeniksi ja maksetaan siellä niistä verrattavasti kallis hinta. Viime aikoina on sen ohessa kaurain vienti Englantiin suuresti karttunut. Viimeinkuluneena viitenä vuotena on laivoilla viety Suomesta, paitsi vähäisiä jauhomääriä, jauhamatonta viljaa seuraavin määrin:

V. 1868	30,238	tynnyriä,	joissa	24,659	tynn.	kauroja,
„ 1869	102,523	„	„	79,188	„	„
„ 1870	214,772	„	„	175,744	„	„
„ 1871	341,202	„	„	200,504	„	„
„ 1872	147,896	„	„	126,302	„	„

Vuosi 1871 on Suomen viljakaupassa sangen merkillinen. Silloin näet vietiin maasta enemmän viljaa kuin mitä sisään tuotiin.

Karjanhoito on aina tuottanut runsaammin muille maille kaupittavaa kuin maanviljelys. Muutamina vuosina on maasta vietyin karjantuotteitten arvo, sitä hintaa myöten lukien, mikä niillä suomalaisessa lähtösatamassa oli, noussut aina 12 miljonaan markkaan, vieläpä päällekin. Näistä vientitavaroista on voi kaikkein etevin. Sitä on viime aikoina vuosittain viety muille maille enemmän kuin 500,000 leiviskää, nousipa tämä summa v. 1868 aina 607,265 leiviskään eli enempään kuin 5:een miljonaan kilogrammiin. Lähinnä arvossa ovat elävät elukat, joita vv. 1866—70 vietiin keskimäärin vuosittain enemmän kuin 2,700 hevosta, 2,100 lammasta, 8,600 lehmää tai härkää, 14,100 vasikkaa ja 4,700 sikaa. Vielä toisia karjantuotteita, joita Suomella vuosittain on kaupiteltavana muille maille, ovat juusto (n. 2,000 leiviskää), sianliha (10,000 leiviskää), peuranliha (3,000 leiviskää), raavaan ja lampaan liha (40,000 leiviskää), tali, nahat y. m., vieläpä on viime aikoina aljettu rautatietä myöten viedä Pietariin jotenkin suurin määrin maitoa.

Maanviljelyksen apu-keinona pidetään *kalastusta*, vaikka se saaristolaisilla monin paikoin on tärkeimpänä, useinpa ainoana elatuksen lähteenä. Meren rannikoita myöten pyydetään silakkaa (hailia), jonka vuotuinen saalis vähintänsä on arvattava 50,000:ksi tynnyriksi. Järvistä saadaan muikkuja, joka kala ylimaan talonpojan taloudessa on yhtä tärkeä kuin silakka rantalaisille. Kalliimmista kalalajeista mainittakoon lohi, jota niin hyvin merestä ja Laatokasta kuin myös suurista jo'ista, varsinkin maan pohjoisissa seuduissa, pyydetään. Muille maille on viime vuosikymmenenä vuosittain keskimäärin viety vähä päälle 1,000:n tynnyrin tätä kalaa. Kaikkein muitten tärkeämpäin, Suomen eläimistöön kuuluvain kalain luettelemineen ei tässä olisi paikallaan, varsinkin koska vuotuisen saaliin määrää tätä nykyä ei edes likimäärinkään voida arvioida.

Metsästys on monin paikoin ylimaassa vaivaa maksavaa työtä. Metsälinnuista on Suomi varsinkin rikas, niin että niitä, paitsi mitä oman maan tarvis kuluttaa, on voitu viedä ulos sangen suurin määrin Venäjälle sekä Ruotsiin. Vv. 1866—70 esim. vietiin vuosittain keskimäärin 100—150,000 paria teeriä, metsäksiä, pyitä ynnä muita metsälintuja. Petoja joka vuosi tapetaan suuri joukko. Kruunun virkamiesten antamain tietoin mukaan saatiin yllämainittuina viitenä vuonna 424 karhua, 1,553 sutta, 229 ilvestä sekä 10,590 kettua.

Vaikea on puhua Suomen *metsänviljelyksestä*, koska semmoista täällä oikeastaan ei ole olemassa. Monta vuosisataa on täällä totuttu tuhlaavimmalla, hävittäväisimmällä tavalla käyttämään metsää, jota vielä muutamia vuosikymmeniä takaperin, jolloin ei Saimaan kanavaa ynnä muita sittemmin lisään tulleita kulkuneuvoja vielä ollut, monin paikoin ylimaassa pidettiin melkein arvotonna. Tämän huolimattoman pitämisen seuraukset näkyvät jo monin paikoin yhä pahenevassa metsänpuutteessa. Silminnähtävin on se niissä seuduin, missä kaskenviljelys ja tervanpoltto on olleet voimassa. Meren rannikoilla on puu-tavarain ulosvienti koroittanut metsien arvon, niin ettei niitä siellä niin ajattelemattomasti haaskata kuin esim. Savossa. Kuitenkin on, varsinkin sen perästä kuin tukkikauppa niin vauhtiin pääsi, täälläkin metsää aivan hillittömästi hävitetty. Mitä tässä on sanottu, koskee kuitenkin ainoasti yksityisten metsiä, ei kruunun, jotka ovat metsäherrain silmän alla ja siis paremmin säilyvät hävitykseltä.

Metsänä olevaa maata on arvioittu 46 miljonaksi tynnyrinalaksi, s. o. 64% Suomen koko alueesta. Tästä alustasta on enemmän kuin puolet ($^7/_{12}$) eli 28,450,782 tynnyrin-alaa kruunun omana. Mutta enemmän kuin 90 % näistä äärettömistä kruunun-metsistä löytyy Suomen pohjoisimmissa seuduissa, missä pitkät matkat sekä kulkuneuvoin puute tekee niiden käyttämisen vaikeammaksi.

Metsäntuotteet ovat Suomen tärkein vientitavara, ollen arvoltaan yksistään enemmän kuin kolmas osa kaiken vientikaupan ar-

vosta. V. 1872 vietiin Suomesta muun muassa 19,273,564 kuutiojalkaa plankkuja (laahkoja) sekä lautoja, 2,622,630 kuutiojalkaa pintalautoja, 37,025 pölkkyä, 133,175 partta, 25,017 riukua, 311,974 tukkia eli hirttä, noin 100,000 syltää polttopuuta, 26,808 leiviskää potaskaa, 10,067 leiviskää pihkaa, 6,648 tynnyriä pikiä, ja 160,492 tynnyriä tervaa, paitsi erilaisia muita metsäntuotteita vähemmin määrin.

Vuorityö ei ole siihen määrään vaurastunut, mihin luulisi maan rikkauden rantamalmista sekä polttopuusta voivan sen saattaa. Koko vuorityön ylipäinen arvo v. 1870 arvioittiin 7,203,501:ksi markaksi. Siitä tulee noin 95 % raudansaaliille osaksi, joka enimmäksi osaksi saapi aineensa oman maan järvi- sekä suo-malmista. Muista metalleista on Suomi köyhä. Äsken mainittuna vuonna oli vasken saalis ainoasti 197 leiviskää, tinan 99 leiviskää. V. 1868 löydettiin Ivalojoen jokinotkelmassa kullansekaisia vedenjäte-maita, joilla sen perästä joka vuosi on työtä tehty. Kullan huuhtominen siellä tuotti v. 1870 18,706 grammia kultaa
„ 1871 55,122 „ „
„ 1872 49,556 „ „
„ 1873 32,047 „ „ eli kaikkina neljänä vuotena yhteensä noin 365 naulaa, 21 luotia.

Tehdasteollisuus, siihen verraten kuinka se on Euroopan muissa maissa vaurastunut, on vielä mitätön. V. 1870 luettiin Suomessa 405 tehdasta, joissa oli työväkeä 9,541 henkeä. Niiden teosten arvo yhteensä ilmoitettiin vaan hiukkaa enemmäksi kuin 30 miljonaa markkaa. Pumpulikehruu- ja kudonta-tehtaat ovat niistä etevimmät. Pumpulitehtaita viimeinmainittuna vuonna oli 5 ja niiden teosten arvo oli ilmoitettu 8,198,491:ksi markaksi. Suurimmat ovat Finlayson'in & Kumppalein tehdas Tamperella sekä Forssan Tammelassa. Lähinnä suuruudeltaan näiden laitosten perästä tulee pellavatehdas Tamperella, jossa on 735 henkeä työväkeä ja vuotuinen teosten määrä neljättä miljonaa markkaa. Muista, vähän tärkeämmistä tehtaista ansaitsevat mainitsemista seuraavat:

2 sokeritehdasta	124	henkeä	työväkeä	ja 3,959,240	m. arvosta	teoksia.
13 konepajaa	1,291	„	„	„ 3,210,517	„ „	„
49 väkiviinatehdasta	181	„	„	„ 3,069,688	„ „	„
6 kynttilä- ja saippuatehdasta	150	„	„	„ 1,636,390	„ „	„
26 tupakka- ja sikarri-tehdasta	573	„	„	„ 1,540,271	„ „	„
50 olut- ja portteritehdasta	373	henkeä	työväkeä	ja 1,008,295	m. arvosta	teoksia.
7 paperitehdasta	375	„	„	„ 994,562	„ „	„
14 lasitehdasta	206	„	„	„ 384,471	„ „	„
26 nahkatehdasta	83	„	„	„ 304,784	„ „	„

Muistettava on kuitenkin että nämät tiedot tehdasten ja käsitöitten teosten arvosta ylimalkaan eivät ole oikein luotettavat. Ylimalkaan taitavat ne useimmissa tapauksissa olla paljon vähemmät todellista summaa.

Varsinaista *käsityötä* harjoittamassa oli mainittuna vuonna 14,304 työmiestä, nimittäin 1,418 mestaria ja 2,948 sälliä tai oppipoikaa kaupungeissa, sekä 8,335 mestaria ja 1,603 sälliä tai oppipoikaa maalla. Ylimalkaan talonpoika itse laittaa vaatteensa, maanviljelys- sekä kalastus-värkkinsä sekä yksinkertaisemmat huonekalunsa. Mutta muuksi kuin kotitarpeeksi ei *kotiteollisuus* paljoa valmista. Tässä suhteessa kuitenkin merkillisempiä paikkoja ovat Rauman kaupunki pitsinypläyksen, Naantali ympäristöineen sukan kutomisen, Turun ja Porvoon seudut pellava- sekä pumpulikankaitten ynnä enin osa Pohjanmaata kaikellaisten käsitöitten tähden. Viimeinmainitusta maakunnasta ovat myös Suomen parhaat salvomiehet ja laivanrakentajat kotoisin.

Muun taloudellisen sekä teollisen edistymiskantansa suhteen on Suomella sangen suuri *laivaliike*. Sen kauppalaivasto oli 1870 vuoden lopulla 1,829 alusta, joiden lästiluku yhteensä 143,289, vastaten noin 270,000 Englannin tons'ia. Tässä summassa on vaan sangen vähäinen määrä höyrylaivoja. Viimeinmainittuna vuonna näet oli niitä 85, joiden lästiluku yhteensä ainoasti 2,300. Kaksi vuotta myöhemmin oli höyrylaivain määrä karttunut 95:ksi ja niiden lästiluku yhteensä 3,486:ksi.

Suomen kauppalaivaston suuruus näkyy selvimmästi, kun sitä venäläiseen vertaa. Tätä viimeinmainittua oli v. 1869

Vienan meressä	497	alusta,	11,456	suom. lästiä,
Itämeressä ja Suomenlahdessa	312	„	23,650	„ „
Mustassa meressä sekä Asovin lahdessa	1,779	„	70,816	„ „
Kaspian meressä	609	„	18,414	„ „

siis yhteensä 3,197 alusta, joiden lästiluku 124,336. Suomen kauppalaivasto on siis lästiluvun puolesta suurempi kuin Venäjän. Jälkimmäisessä on paitsi sitä enemmän kuin $^4/_5$ pieniä aluksia, jotka ainoasti rantoja myöten purjehtivat. Suomen laivat sitä vas-

toin suureksi osaksi käyvät kaukaisilla rahtimatkoilla vieraitten maitten välillä eivätkä poikkee kotimaalle välistä useampiin vuosiin.

Suomen välitöntä *kauppaa* muiden maiden kanssa välittävät noin $^2/_3$:ksi osaksi nämät omat laivat. Tuontitavarain arvo viime vuosina on ollut vuosittain noin 70 miljonaa markkaa, viennin ei täyteen 50 miljonaa. Koska tavarain arvo tässä on luettu sitä myöten miten niiden hinta on Suomen satamissa, niin seuraa siitä että nämät summat vaihtopaikoissa ovat ihan toiset, kukapaties päinvastaiset. Kauppa- ja rahtivoitto tässä näet ovat lisäänluetut tuonnin summaan, vaan ei viennin. Saadaksemme selville ovatko tuonti ja vienti tasanneet toinen toisensa vai ei, olisi koko joukko toisia luvunlaskuja tarvis, jotka kuitenkin nyt poikkeuttaisivat meidät liian pitkälle. Ylimalkaan kuitenkin saattanee sanoa, että Suomen viennin arvo tavallisina vuosina vastaa tuonnin arvon. Ainoasti pahempina katovuosina rikkoo suuresti enennyt viljantuonti tasapainon, joka vaan ulkomaan lainojen tahi rahan ulosviennin kautta saadaan paikalleen.

Suurin arvo Suomen tuontitavaroissa on viljalla, joka yksin vastaa 20 %, jopa välistä melkein 40 % kaikesta. Sitä lähinnä ovat pumpuli sekä kankaat noin 10—12 miljonan markan arvosta, sekä kahvi ja sokeri melkein sama verta. Näitä viimeinmainituita tavaroita kulutetaan täällä sangen runsaasti. Viime vuosikymmenenä esim. on vuosittain tuotu maahan keskimäärin enemmän kuin 270,000 leiviskää (2,300,000 kilogrammia) kahvia, siis 3 ℔ hengelle maan asukasmäärän suhteen, aivan pienet lapsetkin siihen luettuna. Tämä kahvinjuonti on kuitenkin verrattavasti vahingoton. Turmiollinen sitä vastaan on paloviinan sekä muiden väkeväin ääretön tulva. Edellinen tavara poltetaan omassa maassa. Ulkomaalta tuodaan konjakkia, arrakkia, rommia sekä viinejä vuosittain 2—3:n miljonan markan arvosta.

Suomen kruunulla on tuloja melkein 20 miljonaa markkaa. Näistä tuottaa maavero noin 5 miljonaa, hengittäin suoritettavat maksut 1,300,000, tulli melkein 7 miljonaa j. n. e.

Tähän lopetamme nyt nämät tilastolliset tiedot. Tarkoitus niillä ei ole ollut muu kuin että aineelliset varat sekä taloudellinen kanta tässä maassa, jonka luonnon ja kansan „Matkustus Suomessa“ on meille tehnyt tutuiksi, niiden kautta tulisivat johonkin määrään valaistuksi. Ne eivät siis olekaan muuta kuin numero-muistoonpanoja, jotka matkalainen onnellisesti kuluneen matkansa perästä kenties soisi näkevänsä ko'ossa päiväkirjassaan, jos hän nimittäin ei ole paljaan huvin vuoksi kulkenut.